

BANEBRYTERE FOR MISJONSTANKEN BLANT DE NORSK-AMERIKANSKE LUTHERANERNE

AV HERMAN ASTRUP LARSEN

Det som i dag betegnes som «amerikansk», er en blanding av mange nasjonale elementer. Et av disse er det norske. Innvandringen fra Norge utgjorde i perioden 1821—1921 2 0/0 av den samlede immigrasjon. I forhold til befolkningen i moderlandet var tallet på emigranter fra Norge større enn fra noe annet land — Irland unntatt.¹ Den nåværende «Evangelisk-lutherske kirke» (tidligere: «Den norsk-lutherske kirke i Amerika») består for det meste av ætlinger etter disse innvandrere. Dette kirkesamfunn har i dag misjonsvirksomhet i China, Madagaskar, Sør-Afrika, Sør-Amerika og blant eskimoene i Alaska. Dette misjonsarbeid er resultatet av en lang utvikling som begynte straks etter den første norske innvandring i Amerika fant sted.

Den første organiserte utvandring fra Norge til Amerika fant sted i 1825. Seks familier seilte fra Stavanger med «Restaurationen», en jakt på 45 tonn. Reisen over Atlanterhavet var farefull, men forløp likevel uten uhell. Reisefølget slo seg ned i det vestlige strøk av staten New York hvor de grunnla kolonien «The Kenall settlement». Kolonien er av liten direkte betydning for historien om de norsk-amerikanske lutheraneres misjonsarbeid. De fleste av disse første innvandrere var nemlig ikke lutheranere. Men kolonien fikk en stor indirekte betydning. Hundrevis av nykomne nordmenn brukte kolonien som mellomstasjon før de fortsatte reisen. I løpet av 1830-årene flyttet mesteparten av befolkningen vestover, og snart vokste det opp norske kolonier i Illinois og Wisconsin.²

Mange av disse innvandrere var interessert i å bevare sin lutherske

arv fra hjemlandet. De norske prester var imidlertid uvillige til å utvandre til Amerika, og dette ble en stor hindring for deres landsmenn i «den nye verden». De første menigheter måtte organiseres som legmannsbevegelsen i Norge. Den senere haugianisme og den voksende misjonsinteresse i Norge ga derfor de første menigheter sitt preg.

Denne innflytelse illustreres ved de to første prester som ble ordinert blant de lutherske norsk-amerikanere. Den ene var *Elling Eielsen* som hadde virket som haugiansk legpredikant i Norge og Danmark før han utvandret til Amerika i 1839.³

Da Eielsen kom til statene, dro han direkte til Fox River settlement i Illinois hvor han organiserte kristen virksomhet og bygde det første gudshuset blant norsk-amerikanerne. Han var grepet av misjonsbegeistring, og en gang tenkte han på å bli misjonær blant indianerne.⁴ Selv om denne planen ikke ble realisert, har Eielsen ikke desto mindre hatt betydning for den senere utvikling. Misjonsbevegelsens ledere i de kommende år var hovedsakelig menn som var påvirket av Eielsen. Det var et forholdsvis kort skritt å overføre Eielsens evangeliserende iver for dem som var nær for hånden til dem som var i fremmed land.

Den andre av de to første prestene som ble ordinert blant de norske lutheranere i Amerika, var *C. L. Clausen*. Han illustrerer samme sak, på en annen måte. Clausen var født dansk, men hadde foretatt en fottur i Norge sommeren 1841. Han var da en ung mann på 22 år, og turen skulle få avgjørende betydning for hele hans liv. Blant annet fikk han kontakter som satte ham i forbindelse med Schreuder som den følgende vinter offentliggjorde sitt opprop: «Nogle Ord til Norges Kirke». Han besøkte derfor Norge igjen sommeren 1842 for å rådføre seg med Schreuder i håp om å følge ham til Afrika.

Imidlertid ble han overtalt av en tidligere haugiansk kjøpmann, O. T. Bakke fra Drammen, til å reise som lærer til Amerika i stedet for til Afrika. Bakke hadde nemlig en sønn i Muskego i Wisconsin.⁵ Clausen ble overbevist om at det var hans kall å dra til «den nye verden» og ikke til «det svarte kontinent». Hans reise til Amerika var således et resultat av et sublimer misjonskall.

Også en annen av de første prestene, *H. A. Stub*, ble drevet av

misjonskall da han dro til Amerika. Han vokste opp på en norsk prestegård. Faren var imot all utvandring til Amerika — likesom så mange av de norske prestene på den tid. Han ble helt ute av seg da noen av menighetsleddene — noen av de beste — bestemte seg for å reise. Den unge Stub ble ikke uberørt av all den diskusjon dette vakte. I sine senere år minnet han ofte om hvordan barna hadde talt om hvor fryktelig det måtte være å reise til de ville indianerne i Amerika.

Schreuders opprop hadde gjort et sterkt inntrykk på ham, og han besluttet seg til å reise sammen med Schreuder til Afrika. Imidlertid mottok Det norske misjonsselskap et brev med anmodning om å sende en av selskapets kandidater til Muskego for å overta etter Clausen som nettopp hadde opptatt arbeid et annet sted.

Da man ikke fant at noen av misjonskandidatene kunne reise, ble brevet sendt til professor Kaurin i Christiania. Resultatet ble at Stub stilte seg til disposisjon. I juli 1848 kom han til U.S.A. sammen med sin unge hustru.⁶

Stubs reise til Amerika var årsaken til at en annen mann bestemte seg for å gjøre det samme. Denne mann ble i sin tid en nidkær misjonsvenn. Da Stub hadde nådd sin fremtidige arbeidsplass, skrev han hjem om sine opplevelser. Minst én av hans artikler ble offentliggjort i *Stavanger Amtstidende*. En av dem som leste denne beretningen var *P. A. Rasmussen*. Det ble et kall til ham om å reise for å ta seg av de norske emigrantbarnas kristendomsundervisning.⁷

I løpet av 1840-årene vokste tallet på nordmenn i Amerika stadig. Det ble derfor nødvendig å opprette flere menigheter og tilsette flere prester. Etter som tallet på menighetene vokste, ble det også behov for en nærmere forbindelse mellom disse. Bare de grove trekk i utviklingen skal tas med her.

I 1846 hadde den gruppe som søknet til Eielsen, organisert seg som den første synode for norsk-amerikanske lutheranere. Opptegnelsene om det som virkelig skjedde, er gått tapt. Man vet imidlertid at det ble utarbeidet en konstitusjon og at gruppen ble kalt «Den Evangelisk-Lutherske Kirke».⁸

Noen få år senere — i 1851 — møttes en annen gruppe for å danne ennå en synode, men møtet resulterte ikke i opprettelsen av noen permanent organisasjon før sent på året 1853. De to forberede-

dende møtene i 1851 og det følgende år er imidlertid av stor betydning for vårt emne fordi det på begge møter ble ofret til misjonen.⁹ Ingen annen begivenhet markerer tydeligere realiteten i den misjonsinteresse som de første emigranter brakte med seg fra Norge. Trass i vanskelighetene med å innrette seg i et nytt land, trass i motgang og fattigdom var de trofaste og villige til å ofre til misjonen. Referatene nevner dessverre ikke noe om hvordan pengene ble brukt.

Det gikk ikke lang tid før det reiste seg en opposisjon mot tanken om å bruke penger til evangelisasjon i fremmede land. Det var så meget som skulle gjøres blant de norske innvandrere som var spredt over store områder. Mange mente derfor at den nye synoden måtte rette all sin oppmerksomhet på dette arbeidsfelt. Motstanden viste seg i det faktum at ofringen på andre året ikke fikk den samme tilslutning som det foregående år og at den senere ikke ble gjentatt. Det ble en tung vei å gå for misjonen før den ble offisielt anerkjent som en av synodens livsviktige oppgaver. Det er betegnende at de offisielle rapporter om møtene i 1851 og 1852 ikke nevner ofringen til misjonen, og at konstitusjonen som ble trukket opp i 1851 og revidert i 1853, ikke antyder noe om misjonsvirksomhet.¹⁰

C. L. Clausen som en gang virkelig hadde besluttet seg til å reise sammen med Schreuder til Zululand, øvet sin innflytelse for å stimulere misjonsinteressen. Så tidlig som i 1847 hadde han foreslått utgivelsen av et kirkeblad som blant annet skulle inneholde nyheter fra misjonsmarken. Planen ble aldri virkeliggjort.¹¹ Da Maanedstidende ble gitt ut, var riktignok Clausen en av de tre redaktører,¹² og han brukte sin stilling til å få inn tre forskjellige artikler om misjon.¹³ Etter disse artikler offentliggjorde han imidlertid ikke mere om dette emne, og ingen overtok hans plass. I de to år bladet utkom, inneholdt det bare to andre artikler om misjon.¹⁴

Misjonstankens gjennombrudd blant norsk-amerikanerne kom ikke som resultat av den organiserte kirkes voksende virksomhet. Gjennombruddet skyldtes menn som var grepet av Guds rikstanke og som i en visjon hadde sett markene som var hvite til høst.

To av disse må spesielt nevnes. Den ene er P. A. Rasmussen, som alt er omtalt. Den andre er H. A. Preus.

P. A. Rasmussen ble født i Stavanger i 1829 og emigrerte til Amerika i 1850. Det var hans hensikt å slutte seg til prestene Clausen

og Stub, men på grunn av et tilfeldig møte med Eielsen kom han til å gå sammen med «Ellingianerne» som Eielsens tilhengere ble kalt. Etter noen års lærergjerning dro Rasmussen til Fort Wayn, Indiana, hvor han studerte teologi et år ved Missourisynodens praktiske seminar. I 1854 ble han ordinert og ble så kalt til prest for menighetene i Lisbon, Illinois. Her ble han resten av sitt lange og aktive liv. I november 1856 brøt han imidlertid med Eielsen. Etter noen års uavhengighet sluttet han seg til Den norske synode. Rasmussens innflytelse nådde langt utenfor menighetene i Lisbon. Gjennom hele sitt liv var han en flittig skribent, han reiste ofte i kirkelige ærend, opprettet annekser og deltok aktivt på kirkemøter.¹⁵

Rasmussen begynte sin litterære virksomhet i januar 1856 med utgivelsen av *Kirkelig Tidende*.¹⁶ Dette utga han hver måned inntil 1861, unntatt i tiden fra januar 1858 til april 1859 da han var i Norge. Bladet viser tydelig Rasmussens utvikling til begeistret misjonsvenn. De første nummer var av alminnelig kirkelig og åndelig art. Men før første årgang var komplett så flere misjonsartikler dagers lys. I fem av de tolv første nummer finner man misjonsberetninger. Slik fortsatte det også gjennom hele neste årgang. Her nevnes de første bidrag til misjonen.¹⁷ Dette var de første av de hyppige og stadig større gaver som nå tok til å komme inn til misjonsarbeidet. I et sammendrag offentliggjort i juli 1859 ble det meddelt at i 1857 kom det inn \$ 118, i 1858 \$ 234. Og i løpet av de første månedene av 1859 \$ 48.

Det er interessant å legge merke til at pengene ikke ble sendt til Det norske misjonsselskap, men til Tyskland hvor det ble delt mellom misjonsselskapene i Hermannsburg og Leipzig. Det første fikk 2/3 og det siste 1/3 av totalsummen.¹⁸ Resten av den tid *Kirkelig Tidende* ble utgitt, fortsatte bladet å ta imot bidrag. Det er imidlertid ikke utgitt noe annet sammendrag enn det som alt er nevnt. Men ved å legge sammen de enkelte summer kan man tydelig se at misjonsinteressen fortsatte å vokse. I slutten av 1861 var det sammenlagt kommet inn \$ 500.¹⁹

Disse bidrag ble samlet ved en stadig fastere organisasjon. Til å begynne med kom gavene for det meste fra enkeltpersoner. Senere ble det holdt spesielle misjonsmøter hvor det ble tatt opp kollekt. Så tidlig som høsten 1857 var det minst tre slike møter.²⁰ Det neste

skritt var organiseringen av misjonsforeninger. Man vet ikke noe om hvor idéen kom fra, hvor mange foreninger det har vært, deres lover eller aktivitet for øvrig. Det eneste vitnesbyrd om deres eksistens er at bidragslistene i Kirkelig Tidende henviser til bestemte foreninger.²¹ Denne beskjedne begynnelse ga støtet til mange andre foreninger som ytet stadig større gaver.

Bidragene ble fortsatt sendt til de to tyske selskapene, men interessen for Det norske misjonsselskap vokste så man også tok til å støtte dette. Rasmussen ble en av de mest ivrige talsmenn for N.M.S. Men før så skjedde, hadde Rasmussen sluttet seg til Den norske synode.

Misjonsvennene innen Den norske synode hadde heller ikke vært passive. Her hadde *H. A. Preus* vært den drivende kraft. Som redaktør av kirkebladet hadde han en strategisk stilling innen synoden. Fra første stund av interesserte han seg for det kristne arbeid hele verden over.²² Han hadde en spalte som het «Kirkekrønike». Vanligvis skrev Preus denne selv, og den inneholdt nesten alltid notiser om misjonsarbeidet. Ved passende anledninger pekte han også på mangelen på ansvaret for misjonen i synodens lover. Da han meddelte at kirkene i London hadde samlet \$ 2 200 000 til misjonsvirksomhet, spurte han f. eks.: «Hvor meget har Den norske kirke i Amerika ytet til dette formål?»²³

En slik påminnelse var ikke uten grunn. Det var meget liten interesse for hedningemisjonen blant medlemmene i Den norske synode. Dette kan forklares ved det faktum at synoden var så ny og at arbeidet for nordmenn i U.S.A. slukte krefter og ressurser. Det gjorde heller ikke stillingen lettere at det var nesten umulig for de nye menighetene å få prester fra Norge. De måtte derfor vie alle sine krefter til å skaffe seg prester fra sine egne rekker. Dette nødvendiggjorde opprettelsen av egen skole («Luther College») for å sørge for utdannelsen av nye prester. Dette tiltak alene var et svært løft for en liten emigrantkirke og krevde all den styrke som den unge synode kunne mobilisere.²⁴

De norske teologers uvillighet til å utvandre til Amerika for å ta opp geistlig arbeid blant sine utflyttede landsmenn illustreres ved det besøk professor Larsen gjorde i Norge i 1860.²⁵ Han reiste ens ærend

for å få med seg teologiske kandidater, men det meldte seg bare tre til tross for at det i 1857 var 300 kandidater i Norge uten embete.²⁶

Likevel gjærte det blant de norske lutheranere i Amerika, og det resulterte i aktiv misjonsinnsats. I Norge vokste arbeidet for misjonen hurtig. Men arbeidet ble båret oppe av frivillige grupper, det var ikke en del av statskirkens arbeid — selv om de enkelte medlemmer i misjonsforeningene samtidig hørte til den offisielle kirke. Nordmennene i Amerika var således ikke vant med at misjonsarbeidet skulle inngå i kirkens organiserte virke. Det var naturlig for dem å betrakte misjonsarbeidet som noe *ved siden av* den offisielle kirkes arbeid.

Det er derfor ikke overraskende at misjonsarbeidet — når det først kom i gang innen Den norske synode — ikke med en gang ble organisert som en kirkemisjon, slik som tilfellet er med storparten av de norsk-lutherske misjonene i Amerika i dag. Det var naturlig at kirken først kom til å vende seg til en allerede bestående organisasjon og tilby å støtte denne.

En slik organisasjon hadde man i Missourisynodens indianermisjon. Det er alt påvist hvordan flokken omkring P. A. Rasmussen hadde gjennomgått en liknende utvikling og hadde sendt sine første bidrag til tyske misjonsselskaper. Nå begynte Den norske synode å sende bidrag til Missourisynodens indianermisjon. På synodens årsmøte i oktober 1859 ble den første resolusjon av en norsk-luthersk kirke om aktiv støtte til misjonsarbeidet vedtatt.²⁷ Dette vedtak resulterte i noen mindre bidrag til indianermisjonen. Men i løpet av noen få år vokste bidragene til ganske store summer. I årene fra august 1865 til august 1867 f. eks. ble det gitt \$ 1 410,52 til misjonen gjennom Den norske synode. Praktisk talt hele denne sum ble gitt til Missourisynodens indianermisjon. Det eneste unntak var den forholdsvis lille sum på \$ 87,90 som ble gitt til Det norske misjonsselskaps arbeid i Sør-Afrika.²⁸

Det var flere årsaker til at misjonsinteressen ble stimulert i disse år. Da P. A. Rasmussen i 1862 sluttet seg til synoden flyttet hans interesse seg fra de to tyske selskaper til Missourisynodens indianermisjon. Betydningen av dette fremgår av det faktum at Rasmussens menigheter i Lisbon i toårsperioden august 1865—august 1867 ytet 25 % av Den norske synodes samlede misjonsbidrag.²⁹

Den andre banebryteren for misjonssaken, H. A. Preus, har æren

for innføringen av spesielle misjonsgudstjenester innen synoden. Han hentet ideen fra den praksis de lutherske misjonsselskapene i Europa hadde med årlige festgudstjenester for misjonsarbeidet. Særlig ble han inspirert av beretningen om et slikt arrangement for Hermannsburgselskapet.³⁰ Disse misjonsgudstjenester ble en av de viktigste impulser for misjonsinteresse og støtte blant de norske lutheranere i U.S.A. Omfanget av deres betydning fremgår av det faktum at en liste over slike gudstjenester, trykt i *Maanedstidende* og *Kirketidende* inntil 1902, omfatter tre fulle sider i «petit».³¹

I de menighetene som *J. A. Ottesen* var prest for, ble det innført en vakker skikk med årlige misjonsofferinger på konfirmasjonsdagen.³² Når man tenker over den stilling konfirmasjonen har innen den lutherske kirke, forstår man hvilken betydning dette kunne ha. På denne festdagen nådde misjonstanken mange som ellers ikke ville ha blitt stilt overfor den.

Noen tid senere ble det sendt en anbefaling til synoden om at det i alle menigheter skulle ofres til misjonen på konformasjonsdagen. Henvendelsen ble særlig begrunnet med at en slik sedvane ville bli meget kjær, fordi konformasjonsdagen var en festdag da vi gleder oss over omfanget av den nattverdfeirende menighet.³³ Denne sedvane ble imidlertid ikke alment tatt opp av menighetene.

I løpet av disse årene gikk Den norske synodes misjonsvirksomhet for det meste ut på å støtte Missourisynodens indianermisjon. Denne misjonsvirksomhet kan neppe betegnes som en ubetinget suksess. Den ble ledet fra to stasjoner, den ene i det nordlige Michigan, den andre i det nordige Minnesota. Vanskelighetene ble så svære at en så seg nødt til å oppgi arbeidet.³⁴

I dag blir indianermisjon ikke betraktet som hedningemisjon, men indremisjon (Home Missions). Men det var ikke slik den gang Den norske synode støttet dette arbeidet. *J. A. Ottesen* ga uttrykk for det syn som lederne innen Den norske synode i årene 1858—68 hadde på misjonsarbeidet, i en artikkel skrevet i anledning noen bidrag som var sendt til Det norske misjonsselskaps arbeid i Afrika. Han takket Gud for disse bidrag, men han understreket samtidig at man først hadde ansvar for indianerne i den umiddelbare nærhet. Han fastslo imidlertid at det var ennå viktigere at man sørget for Ordets for-

kynnelse blant nordmennene som var kommet til Statene og som ennå manglet åndelig veiledning. Selv om dette arbeidet ikke hadde den samme tiltrekning som arbeidet på fjerne felter, var det likevel det viktigste av alt.³⁵ Han ga arbeidet blant landsmenn førsteplassen (indremisjonsvirksomhet), indianermisjonen kom på annenplassen, og misjonsvirksomhet utenfor U.S.A. kom på tredjeplassen. I ti-årsperioden 1858—1868 ble denne rekkefølge samvittighetsfullt overholdt.

Det var et alvorlig slag for misjonsinteressen innen Den norske synoden da indianermisjonen opphørte. Det ble en øyeblikkelig nedgang i bidragene til misjonsarbeidet. Men bidragene til «indremisjonen» steg slik at disse nå kom til å overgå bidragene til «ytremisjonen».³⁶

Det var nødvendig å fylle det tomrom som oppsto da indianermisjonen opphørte. Mange av de faste bidragsyterne ønsket fortsatt å støtte hedningemisjonsarbeidet. I denne situasjon var det naturlig å vende seg til Det norske misjonsselskap som etter hvert hadde inntatt en stadig større plass i norsk-amerikanernes bevissthet. I en senere artikkel vil det bli gitt en nærmere fremstilling av forholdet til Det norske misjonsselskap — og av misjonstankens utvikling i de lutherske kirkesamfunnene blant nordmenn i Amerika fram til 1890-årene.

NOTER

- ¹ O. M. Norlie: «History of the Norwegian People in America». Minneapolis 1925, s. 73f.
- ² Nærmere detaljer finnes i T. C. Blegen: «Norwegian Migration to America 1825—1860». Northfield, Minnesota. 1931.
- ³ J. Magnus Rohne: «Norwegian American Lutheranism up to 1872». New York, 1926, s. 39—41.
- ⁴ Chr. O. Brohaug og I. Eisteinsen: «Kortfattet Beretning om Elling Eielsen's Liv og Virksomhed». Chicago 1883, s. 73 f.
- ⁵ R. Anderson: «Pastor Claus Laurits Clausen», Blair, Nebraska, 1921, s. 11—16. (Hentet fra Clausens selvbiografi, som er gjengitt i nevnte bok.)
- ⁶ H. G. Stub: «Fra fars og mors liv», Symra 1907, s. 14—21.
- ⁷ Sammesteds, s. 30.
- ⁸ Rohne, anf. skr. s. 97, jfr. også «Udkast til Konstitution for Synoden», Budbæreren, 6:80, okt. 1874.
- ⁹ Erik O. Flesche: «Om Hedningemissionen» i «Kirkelig Maanedstidende for den Norsk-Evangelisk-Lutherske Kirke i Amerika», 8:181, juni, 1863 (utgitt i tiden 1855—77). Nedenfor forkortet til «Maanedstidende».
- ¹⁰ A. C. Preus: «Nogle Oplysninger angaaende Forhandlingerne i Kirkemødet», Maanedstidende for den Norsk-Evangelisk-Lutherske Kirke i Amerika (Utgitt

- 1851—53), mars 1851, Maanedstidende, april 1852. Også dette skrift vil bli forkortet til «Maanedstidende». Datoen vil vise hvilket blad det siktes til.
- 11 Rohne: Anf. skr. s. 138. J. A. Bergh: Den Norsk-Lutherske Kirkes Historie i Amerika. Minneapolis, 1914, s. 83—86.
- 12 Maanedstidende, mars 1851, s. 1.
- 13 «Hedninge Tro og dansk Missions værk i Østindien». Utdrag av Nordisk Kirketidende 1838 i Maanedstidende, april 1851, s. 17—22. «Den Unge Eskimoer», hentet fra Lutheran Standard, Maanedstidende, mai 1851, s. 7—9. «Læg det paa Hjerte I Unge», Maanedstidende, juni 1851 (feilaktig datert m a i 1851), s. 11f.
- 14 A. C. Preus: «Jordens Beboere efter deres Religionsforholde». Maanedstidende, des. 1851, s. 8—10. «Tiggeren», Maanedstidende, mai 1852, s. 12—16.
- 15 L. M. Biorn: «Pastor P. A. Rasmussen». Minneapolis, 1905, s. 270 ff.
- 16 Den fullstendige tittel var: «Kirkelig Tidende, et Maanedsskrift til Bidrag for den lutherske Læres Fremme og Forsvar», utgivet og redigert af P. A. Rasmussen».
- 17 «Indkomne Bidrag til Missionen», Kirkelig Tidende, 2:215—16, sept. 1857.
- 18 «Indkomne og afsendte Missionsbidrag», Kirkelig Tidende, 3:62, juli 1859.
- 19 «Indkomne Missionsbidrag», Kirkelig Tidende 3:176, febr. 1860; 4:32, mai 1860; 4:62—63, juli 1860; 4:112, sept. 1860, (feilaktig datert a u g, 1860); 5:32, febr. 1861; 5:80, mai 1861, 5:144, sept. 1861; 5:191—192, des. 1861.
- 20 «Indkomne Missionsbidrag», Kirkelig Tidende 2:269, nov. 1857.
- 21 «Indkomne Missionsbidrag», Kirkelig Tidende, 4:112, sept. 1860.
- 22 H. A. Preus: «Kirkekronike», Maanedstidende 1:11—12, mars 1855.
- 23 Samme sted, 2:355, mars 1857.
- 24 Karen Larsen: Laur. Larsen, Northfield, Minnesota, 1936, s. 338 flg.
- 25 Samme sted, s. 115—125.
- 26 Rohne, anf. skr. s. 180f.
- 27 H. A. Preus: «Synodemødet paa Coon Prairie October 1859», Maanedstidende, 4:187, December 1859.
- 28 J. A. Ottesen: «Kvittering for Bidrag til Hedningecommissionen» (sic!) Maanedstidende 11:93—95, mars 1866; «Kvittering for Bidrag til Missionen», 12:63, febr. 1867; «Kvittering for Bidrag til Hedningemissionen», 12:175, juni 1867; «Kvittering for Bidrag til Hedningemissionen», Maanedstidende 12:351, nov. 1867.
- 29 J. A. Ottesen: «Kvittering for Bidrag til Missionen», Maanedstidende 12:63, febr. 1867; «Kvittering for Bidrag til Hedningemissionen», Maanedstidende, 12:175, juni 1867.
- 30 «Missionsefterretninger». Maanedstidende, 8:88—89, mars 1863; «Missionsfest», Maanedstidende, 8:319—320, okt. 1863.
- 31 Haldor Hanson: Register til Kirkelig Maanedstidende, Mars 1855—December 1873, og Evangelisk-Luthersk Kirketidende, Januar 1874—December 1902, Decorah, Iowa, 1904, s. 81—84.
- 32 Et eksempel finnes i J. A. Ottesen: «Kvittering for Gaver til Missionen». Maanedstidende, 9:285, sept. 1864.
- 33 «Beretning om det 2det overordentlige Synodemøde for den norsk-evangelisk-lutherske Kirke i Amerika», Maanedstidende 9:210, juli 1864.
- 34 F. Sievers: Beretning om Nedleggelsen af Missouri-synodens Mision blandt Indianerne», oversatt fra Der Lutheraner av E. Wulfsberg, Maanedstidende 13:289—299, okt. 1869.
- 35 (J. A. Ottesen): «Bidrag til den norske Hedningemission i Africa», Maanedstidende 12:136—137, mai 1867.
- 36 J. A. Ottesen: «Bidrag til Missionen», Maanedstidende 13:285—286, sept. 1868; samme sted 14:63, febr. 1869.